

Κάποιες σκέψεις για την έρευνα στην Ελλάδα

Ξένια Χρυσοχόου, Καθ. Κοινωνικής και Πολιτικής Ψυχολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο, πρώην Πρόεδρος του Επιστημονικού Συμβουλίου του ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ

Για να μιλήσουμε για την έρευνα στην Ελλάδα σήμερα θα πρέπει κατά τη γνώμη μου να αναφερθούμε σε 7 σημεία :

- A) τη σημασία της λεγόμενης βασικής έρευνας ή έρευνας περιέργειας,
- B) τη στρατηγική για την έρευνα και ποιος την ασκεί
- Γ) τη χρηματοδότηση, την έλλειψή της και την πολυδιάσπαση των κονδυλίων
- Δ) την δυνατότητα να υπάρχει περιοδικότητα στις προκηρύξεις και σταθερότητα στο ερευνητικό οικοσύστημα
- Ε) το θέμα των αξιολογήσεων και της εμπιστοσύνης σε ανταγωνιστικές συνθήκες
- ΣΤ) το ερευνητικό προσωπικό
- Ζ) την Ελεύθερη έρευνα Vs Γραφειοκρατία της έρευνας

Η βασική έρευνα ή έρευνα περιέργειας είναι ακρογωνιαίος λίθος της έρευνας και μοχλός ανάπτυξης εφόσον δεν μπορεί να γίνει καμία εφαρμογή χωρίς βασική έρευνα. Γίνεται πολύς λόγος για καινοτομία και επιχειρηματικότητα αλλά αυτά στηρίζονται στη δουλειά που έχει γίνει πάνω σε επιστημονικές παραδοχές με βάση την επιστημονική περιέργεια. Σε ευρωπαϊκό επίπεδο αυτή η σημασία αναγνωρίζεται με την ίδρυση του ERC. Το ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ του οποίου είχα την τιμή να είμαι πρόεδρος του Επιστημονικού Συμβουλίου ιδρύθηκε το 2016 ακριβώς για να τονώσει τη βασική έρευνα στην Ελλάδα. Η βασική έρευνα γίνεται κατά κύριο λόγο στα πανεπιστήμια και τα ερευνητικά κέντρα τα οποία ανήκουν σε διαφορετικά υπουργεία πράγμα που μας οδηγεί στο θέμα της στρατηγικής.

Στην Ελλάδα **δεν υπάρχει στρατηγική για την έρευνα**. Ο καθένας που αναλαμβάνει σε υπουργείο το θέμα της έρευνας κάνει ότι νομίζει και τα αποτελέσματα των επιλογών του δεν αξιολογούνται ποτέ. Κατά τη διάρκεια της θητείας μου στο ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ έγιναν 2 αξιολογήσεις του ιδρύματος, από την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων (χρηματοδότη του ιδρύματος) και από το ΕΣΕΤΕΚ. Στην πρώτη αξιολόγηση με ρώτησαν μεταξύ άλλων σε τι πληροφόρηση βασιζόμαστε για να κάνουμε στρατηγικές επιλογές. Αναγκάστηκα να πω ότι κάτι τέτοιο δεν υπάρχει. Το ΕΣΕΤΕΚ ως γνωμοδοτικό όργανο της πολιτείας για την έρευνα δεν εισακούεται ή δεν ερωτάται, τα τομεακά συμβούλια του έχουν αδιευκρίνιστο ρόλο, και, εκτός από το γεγονός ότι τα πανεπιστήμια και η στρατηγική για την έρευνα καθορίζεται από το υπουργείο Παιδείας ενώ τα ερευνητικά κέντρα ανήκουν στο υπουργείο ανάπτυξης, στρατηγική για την έρευνα έχουν πχ και οι περιφέρειες διότι διαθέτουν χρήματα για αυτή. Δείτε για παράδειγμα την πρόσκληση Trust your Stars που διαχειρίζεται το υπουργείο Παιδείας, που άργησε εξαιρετικά και να ανακοινωθεί και ακόμα, ένα χρόνο

μετά, δεν έχουμε τα αποτελέσματα. Προφανώς δεν θα μπορεί να χρησιμοποιήσει χρήματα του ταμείου ανάκαμψης όπως είχε προγραμματιστεί. Επίσης τα ερευνητικά κέντρα δεν μπορούσαν να πάρουν μέρος σε αυτή τη διαδικασία ως δικαιούχοι. Το ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ κάποια στιγμή στα αρχικά στάδια είχε κληθεί να συμμετάσχει αναλαμβάνοντας την αξιολόγηση, αλλά με την αλλαγή ΓΓ στο υπουργείο Παιδείας οι συζητήσεις έπαυσαν. Είναι προφανές σε πολλούς από μας ότι δεν μπορεί να μην είναι ενιαίος ο χώρος της έρευνας. Το ΕΣΕΤΕΚ πρότεινε έναν ενιαίο φορέα με ρόλο αποφασιστικό στη στρατηγική αλλά δεν εισακούστηκε. Σήμερα στο Πάντειο υπεγράφη ένα μνημόνιο συνεργασίας μεταξύ της συνόδου των πρυτάνεων και της συνόδου των προέδρων των ερευνητικών κέντρων. Είναι μια αρχή συνεργασίας ας πούμε «από τα κάτω» εφόσον η πολιτεία δεν προχώρησε σε κάτι τέτοιο. Είναι ένα σημαντικό βήμα συνεννόησης της ακαδημαϊκής και ερευνητικής κοινότητας. Θα μπορούσαμε επίσης να έχουμε ένα υπουργείο Ανώτατης Εκπαίδευσης και Έρευνας (όπως σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες) που να περιλαμβάνει και τα ερευνητικά κέντρα και να καθορίζει την πολιτική για την έρευνα. Ένα τέτοιο υπουργείο είναι σήμερα ακόμα πιο κρίσιμο σε μια περίοδο που τα δημόσια πανεπιστήμια διαβάλλονται ως κέντρα ανομίας, που ιδρύονται ιδιωτικά εκπαιδευτήρια στην ανώτατη εκπαίδευση τα οποία εκτός των άλλων διαφοροποιούνται από τα πανεπιστήμια από το γεγονός ότι δεν παράγουν, μέσω έρευνας, τη γνώση την οποία διδάσκουν. Στο ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ. προσπαθήσαμε να παρουσιάσουμε μια ποιοτική ανάλυση (πέρα από την καθαρά περιγραφική) του τι χρηματοδοτήθηκε τα τελευταία χρόνια και αυτή παρουσιάζεται στην έκθεση πεπραγμένων του απερχόμενου επιστημονικού συμβουλίου και βρίσκεται στην ιστοσελίδα του ιδρύματος. Οι πληροφορίες αυτές είναι χρήσιμες για τη χάραξη πολιτικής αν κάποιος ασχοληθεί να τις δει. Παρότι η έκθεση στάλθηκε σε όλους τους βουλευτές-τριες της επιτροπής για την έρευνα δεν υπήρξε κάποια αντίδραση. Ούτε ποτέ κλήθηκα να μιλήσω στην επιτροπή της Βουλής για θέματα έρευνας. Η χάραξη πολιτικής για την έρευνα είναι σημαντική σε σχέση με τη δημόσια χρηματοδότηση.

Η χρηματοδότηση της βασικής έρευνας δεν είναι αντίστοιχη των αναγκών του ερευνητικού οικοσυστήματος. Είναι εν πολλοίς αποσπασματική και δεν είναι ενταγμένη στον τακτικό προϋπολογισμό. Ας πάρουμε για παράδειγμα το ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ. Από την Ίδρυσή του έως και την 31η Μαρτίου 2025 οι διαθέσιμοι οικονομικοί πόροι του ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ. ήταν 374.494.369,45€ εκ των οποίων 180 εκατ από την σύμβαση της πολιτείας με την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων και 120 εκατ. από το συγχρηματοδοτούμενο σκέλος του Προγράμματος Δημοσίων Επενδύσεων. Αυτά ήταν τα χρήματα ίδρυσης του ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ. Επίσης έλαβε μικρή χρηματοδότηση από το Ίδρυμα Στ. Νιάρχος, κάποια ποσά από συμβάσεις με τον «Οργανισμό Φυσικού Περιβάλλοντος και Κλιματικής Αλλαγής» για τη αξιολόγηση και διαχείριση δικών του προγραμμάτων, καθώς και από τη συμμετοχή του σε ευρωπαϊκό πρόγραμμα. Τέλος έλαβε 68.281.279,68€ από τον προσδιορισμό του ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ. ως φορέα υλοποίησης του Υποέργου 1 «Χρηματοδότηση της Βασικής Έρευνας» από το ταμείο ανάκαμψης και ανθεκτικότητας. Βλέπουμε αρχικά ότι **δεν υπάρχουν χρήματα από τον τακτικό προϋπολογισμό**. Αυτό οδηγεί τα στελέχη του ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ να εργάζονται

με συμβάσεις ορισμένου χρόνου και άρα το ίδρυμα να μην μπορεί να βασιστεί σε μόνιμο προσωπικό παρά το ότι διαθέτει πλέον προσωπικό πολύ υψηλών ικανοτήτων και γνώσεων. Επίσης πολύ σημαντικό είναι ότι όλα αυτά τα χρήματα έχουν ήδη δεσμευτεί σε δράσεις και κατ' επέκταση **αυτή τη στιγμή το ίδρυμα δεν μπορεί να προκηρύξει νέες δράσεις**. Νέα χρηματοδότηση έχει επιτευχθεί με την από 4 Μαρτίου 2024 υπογραφή της 2ης δανειακής σύμβασης της Ελληνικής Δημοκρατίας με την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων συνολικού προϋπολογισμού 143.070.000,00€ της οποίας συγχρηματοδοτούμενο σκέλος θεωρήθηκαν τα 68 εκατ. του ταμείου ανάκαμψης. Μέχρι τώρα, και παρά τις αλλεπάλληλες προσπάθειες, δεν κατέστη δυνατό να βρεθεί ο περίφημος «δημοσιονομικός χώρος» ώστε να ενταχτεί αυτό το ποσό στον δανειακό προϋπολογισμό και να μπορέσει το ίδρυμα να απορροφήσει ισόποσο από τη δανειακή σύμβαση. Επίσης αν δεν μεταφερθεί η τελική ημερομηνία διαθεσιμότητας του δανείου που λήγει τον Σεπτέμβριο για τουλάχιστον ένα χρόνο θα καταστεί ανενεργή και η σύμβαση και **το ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ δεν θα έχει πλέον καμιά χρηματοδότηση**. Η πολιτεία γκρεμίζει αυτό στο οποίο έχει επενδύσει μετά από 8 χρόνια λειτουργίας και παρά τις θετικές του αξιολογήσεις. Για πρώτη φορά από την ίδρυση του το ίδρυμα δεν μπόρεσε να κάνει προγραμματισμό δράσεων και άρα να τηρήσει μια αναγκαία περιοδικότητα στις προσκλήσεις του.

Η περιοδικότητα στις προσκλήσεις είναι εξαιρετικά σημαντική. Τα χρήματα δεν είναι αρκετά σε σχέση με τις ανάγκες. Για παράδειγμα είχαμε περίπου 7,5 εκατ να διαθέσουμε για εξοπλισμό και οι προτάσεις που ήρθαν ζητούσαν συνολικά 300 εκατ ! Το ποσοστό επιτυχίας είναι μικρό ανά δράση και επιστημονική περιοχή (στο ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ τα χρήματα ανά επιστημονική περιοχή κατανέμονταν ανάλογα με τον αριθμό των προτάσεων που δεχόμασταν). Προσπαθήσαμε να τηρήσουμε μια περιοδικότητα ανά δράση, να μην επιτρέπεται ο ίδιος επιστημονικός υπεύθυνος να υποβάλλει σε δύο συνεχόμενες δράσεις ώστε να μειώσουμε κάπως τον φόρτο των υποβολών αλλά και να δημιουργηθεί με την περιοδικότητα **ένα περιβάλλον ασφάλειας** και να ξέρει ο καθένας πότε θα υπάρξουν προσκλήσεις και να προετοιμάζεται καλύτερα. Δημιουργήθηκε με το ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ η προσδοκία μιας σταθερής χρηματοδότησης της έρευνας η οποία λόγω έλλειψης χρηματοδότησης δεν υπάρχει πια. Το θέμα της οικοδόμησης ενός σταθερού περιβάλλοντος χρηματοδότησης της έρευνας είναι πολύ σημαντικό και για την οικοδόμηση εμπιστοσύνης που συμβάλλει στις καλύτερες αξιολογήσεις.

Με δεδομένη τη μικρή χρηματοδότηση τα προγράμματα γίνονται ιδιαίτερα ανταγωνιστικά και κατ' επέκταση **οι αξιολογήσεις** έχουν μεγάλη σημασία. Σίγουρα κανείς δεν είναι έτοιμος να δεχτεί μια αρνητική αξιολόγηση, και βεβαίως δεν θα υποστηρίξω ότι οι αξιολογήσεις ήταν τέλειες πάντα. Έγινε μεγάλη προσπάθεια να δημιουργηθεί ένα μητρώο αξιολογητών και να προσκληθούν και αξιολογητές από το εξωτερικό. Να τονίσω εδώ ότι μια ιδιαιτερότητα του ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ είναι ότι, εκ της ιδρύσεως του, είναι ένα ίδρυμα που διοικείται από τους δικαιούχους του, την ερευνητική κοινότητα και άρα είμαστε όλοι υπεύθυνοι για τις διαδικασίες του: τα πανεπιστήμια και τα ερευνητικά κέντρα που ορίζουν αντιπροσώπους στη Γενική Συνέλευση και εκλέγουν το Επιστημονικό Συμβούλιο, το Επιστημονικό Συμβούλιο

στον ορισμό των επιτροπών, οι επιτροπές στις διαδικασίες που ακολουθούν στις συνεδριάσεις και στην εμπιστευτικότητα που τηρούν, ο κάθε αξιολογητής σε σχέση με την αξιολόγηση που κάνει και την εμπιστευτικότητα που τηρεί. Επίσης η διαθεσιμότητα του καθένα να συμβάλλει είναι σημαντική παράμετρος. Είναι εύκολο να ασκεί κανείς κριτική χωρίς να έχει ασχοληθεί ή χωρίς να έχει συμβάλλει στη βελτίωση των διαδικασιών. Προφανώς και υπήρξαν κακές αξιολογήσεις και κακοί αξιολογητές και πιθανές μεροληψίες αλλά το ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ προσπάθησε να καθιερώσει μια κουλτούρα που πολύ διαφέρει για παράδειγμα από τις πανομοιότυπες αξιολογήσεις που είδαμε πρόσφατα σε άλλα προγράμματα «αριστείας». Οι θεσμοί δεν είναι ανεξάρτητοι από το κοινωνικό σύνολο που τους δημιουργεί. Σίγουρα πολλά πρέπει να γίνουν αφενός για την οικοδόμηση εμπιστοσύνης μεταξύ μας, την εκπαίδευση του ερευνητικού προσωπικού στις αμερόληπτες κρίσεις αλλά και αφετέρου την ανεξαρτησία της ερευνητικής κοινότητας από την πολιτική εξουσία στην οποία συχνά κάποιοι προστρέχουν για να ευνοηθούν σε μια αξιολόγηση. Επίσης η ταχύτητα των αξιολογήσεων είναι ένα σημαντικό πρόβλημα που οφείλεται εν πολλοίς και σε γραφειοκρατικούς μηχανισμούς ορισμού των αξιολογητών, και στην έλλειψη κινήτρων εκ μέρους των για να παραδώσουν γρήγορα τις αξιολογήσεις τους. Ως επιστημονικό συμβούλιο είχαμε κάνει προτάσεις προς την πολιτεία και για τα δύο αυτά στοιχεία και εν μέρει καταφέραμε να μην υπάρχει η διαδικασία *πόθεν έσχες* για τους αξιολογητές του ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ καθώς και να υπάρξει μια συμβολική αμοιβή για τον κόπο τους. Άλλες όμως προτάσεις μείωσης της γραφειοκρατίας έμειναν στα χαρτιά.

Ένα περιβάλλον εμπιστοσύνης θα μπορούσε να ευνοήσει την πεποίθηση του **ερευνητικού προσωπικού** ότι θα μπορέσει να χτίσει και να συνεχίσει το ερευνητικό του μέλλον στην χώρα. Υπάρχει όπως γνωρίζουμε τα τελευταία χρόνια σημαντική διαρροή εγκεφάλων στο εξωτερικό και δυσκολία επιστροφής τους. Αυτό απαιτεί χάραξη πολιτικής που να δημιουργεί ένα περιβάλλον εμπιστοσύνης, χρηματοδοτικής σταθερότητας και υποδομών για να κρατήσουμε και να επαναφέρουμε ερευνητές και ερευνήτριες που δουλεύουν στο εξωτερικό. Αυτός ήταν ένας από τους στρατηγικούς στόχους του ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ και υπάρχουν στοιχεία που μας δείχνουν ότι οι προσπάθειες δεν ήταν άκαρπες. Όμως δεν ήταν αρκετές γιατί προφανώς με βάση και όσα ειπώθηκαν προηγουμένως δεν δημιουργούνται οι συνθήκες που θα είναι όχι μόνο ελκυστικές αλλά και βιώσιμες για το ερευνητικό προσωπικό. Η έλλειψη ικανού αριθμού υποτροφιών και εργασιών για τους υποψήφιους διδάκτορες οδηγούν στην εντύπωση ότι το διδακτορικό είναι αυτό-χρηματοδοτούμενο χόμπυ ενώ στην ουσία είναι η βασική κοιτίδα καινοτόμου έρευνας περιέργειας. Επίσης το διδακτορικό δεν μπορεί να αποτελεί παραδοτέο γιατί όλοι ξέρουμε τα απρόοπτα της ερευνητικής προσπάθειας. Η πολιτεία όχι μόνο δεν στηρίζει τα διδακτορικά αλλά δεν βρήκε και 250,000 για να καλύψει εκείνους και εκείνες που δεν μπόρεσαν να ολοκληρώσουν τις διατριβές τους και τους ήρθαν καταλογισμοί από το ΙΚΥ ανεξάρτητα αν το έκαναν μεταγενέστερα. Το γεγονός ότι οι μεταδιδάκτορες δουλεύουν ως ελεύθεροι επαγγελματίες με μπλοκάκι και έχουν προβλήματα να αναγνωρίσουν προϋπηρεσία, ενώ πρέπει να δημιουργούν οι ίδιοι τις συνθήκες εργασίας τους κυνηγώντας προγράμματα δεν δημιουργεί ένα ελκυστικό περιβάλλον για την επιβίωση και ένα

δημιουργικό για την έρευνα. Το γεγονός ότι δεν δημιουργούνται ικανές θέσεις στελέχωσης των πανεπιστημίων και των ερευνητικών κέντρων είναι μια άλλη παράμετρος που δυσκολεύει γιατί μόλις ένα εργαστήριο χτίζεται αν δεν βρεθεί άλλη χρηματοδότηση διαλύεται. Χωρίς προοπτικές καριέρας πώς θα προσελκύσουμε νέους ανθρώπους να επενδύσουν στην έρευνα; Χωρίς ερευνητικό προσωπικό για ποια ανάπτυξη μέσω της έρευνας μπορούμε να μιλάμε;

Θα τελειώσω λέγοντας ότι η ελεύθερη έρευνα χρειάζεται και ένα περιβάλλον **λιγότερο γραφειοκρατικό** που να μην μετατρέπει τους επιστημονικά υπεύθυνους σε διαχειριστές με το φόβο καταλογισμών και να τους επιτρέπει να ασχοληθούν με την επιστημονική τους εργασία. Σίγουρα πρέπει να υπάρχει έλεγχος και λογοδοσία στη διαχείριση δημόσιου χρήματος αλλά αυτό δεν πρέπει να σημαίνει ασφυκτικές διαδικασίες γραφειοκρατίας ώστε να πρέπει όλα να πηγαίνουν πίσω ή να λιμνάζουν μέχρι να γίνουν αυτές οι διαδικασίες. Το περιβάλλον των ΕΛΚΕ είναι ιδιαίτερα εξουθενωτικό με τον τρόπο που λειτουργεί.

Θα συνοψίσω λέγοντας ότι η έρευνα χρειάζεται στήριξη οικονομική αλλά και πολιτική για να ανθίσει και να δημιουργήσει προϋποθέσεις ανάπτυξης, είναι αυτή που διαφοροποιεί τα πανεπιστήμια από άλλα εκπαιδευτήρια, που μπορεί να συμβάλλει στο να μείνουν οι νέοι εδώ. Εντοπίζουμε τα προβλήματα όλοι μαζί και διεκδικούμε λύσεις όλοι μαζί.